

İSMÂİL b. HALEF

(bk. SARAKUSTÎ, İsmâil b. Halef).

**İSMÂİL b. HAMMÂD
b. EBÛ HANİFE**

(إسماعيل بن حماد بن أبي حنيفة)

Ebû Abdillâh (Ebû Hayyân)
İsmâil b. Hammâd
b. Ebî Hanife Nu'mân el-Kûfî
(ö. 212/827)

Hanefî fakihî ve kadî.

Abbâsî Halifesi Mûsâ el-Hâdî zamanında (785-786) görev yapan Şerîk b. Abdullâh en-Nehaî'nin Kûfe kadılığı sırasında bir alacağında dolayı dava açtığına dair rivayetten hareketle (Hüseyn b. Ali es-Saymerî, s. 140) bu sırada ergenlik yaşında olduğu ve dedesi Ebû Hanîfe'ye de (ö. 150/767) yetişemediği dikkate alınırsa 150-155 (767-772) yılları arasında doğduğu söylenebilir. Babası Hammâd'dan ve Ebû Hanîfe'nin öğrencileri Ebû Yûsuf ile Hasan b. Ziyâd'dan fıkıh, yine babası başta olmak üzere Mâlik b. Miğvel, Ömer b. Zer, Kâsım b. Ma'n ve İbn Ebû Zî'b gibi âlimlerden hadis tahsil etti. Gassân b. Mufaddal, Ömer b. İbrâhim en-Nesefî, Sehl b. Osman el-Askerî, Abdülmü'min b. Ali er-Râzî kendisinden hadis rivayet ettiler, Ebû Saîd el-Berdaî de ondan ders aldı.

Başta Bağdat'ın bazı semtleri olmak üzere çeşitli şehirlerde kadılık yapan İsmâil b. Hammâd, 194 (810) yılında Bağdat'ın doğu yakası (Rusâfe) kadılığına tayin edildi. Bir süre bu görevde kaldıktan sonra Hasan b. Ziyâd'ın yerine Kûfe kadılığına getirildi. Zilkade 201'de (Haziran 817) görevinden alındı. Me'mûn zamanında Bağdat'ın Şarkîye ve Medînetülmansûr semtleri kadılığında bulundu. 210 (825) yılında Basra kadısı oldu. Bir yıl sonra felç olunca görevinden ayrıldı. Kadılık görevinde başarılı olan İsmâil b. Hammâd ayrıca Rakka ve Vâsıt kadılığı da yapmıştır.

Bazı kaynaklarda İsmâil b. Hammâd'ın Mürcie'den olduğu kaydedilirse de bu rivayet ameli imandan bir cüz saymamasından kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim dedesi Ebû Hanîfe de bu görüşünden dolayı Mürcie'den olmakla itham edilmiştir (Dîa, X, 142-143). Ancak çeşitli âlimlerle yaptığı tartışmalardan (İbn Adî, I, 308)

Mürcie'nin dille ikrarın iman için yeterli olacağı, amel etmemenin kişiye zarar vermeyeceği şeklindeki aşırı görüşünü benimsemediği anlaşılmaktadır. İsmâil b. Hammâd'ın Kur'an'ın mahlûk olduğunu savunduğu, babası ve dedesinin de bu görüşte olduğunu söylediği (a.g.e., I, 308; Hatîb, VI, 245; İbn Hacer, I, 399), Mihne olayında Me'mûn'un dâiliğini yaptığı (İbn Hacer, I, 399) zikredilir. İbn Hacer, bu bilgiyi naklettikten sonra babası ve dedesinin de aynı görüşü paylaştığı iddiasının doğru olmadığını söyler. Eserleri zamanımıza ulaşmayan İsmâil b. Hammâd'ın itikadî görüşlerini tam olarak belirlemek zordur. Bununla birlikte bazı rivayetlerden onun, Selef akîdesini savunanlarca "ehlü'l-ehvâ" diye nitelendirilen Cehmiyye, Mu'tezile, Mürcie gibi fırkalara peşin hükümle yaklaşmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bid'at çıkardıkları için ehlü'l-ehvânın şahitliğini kabul etmemesi teklif edildiğinde, "Sen herhalde Cemel Vak'ası'na katılanların birbirlerini öldürdüklerini görseydin onların şahitliğini kabul etmezdin?" diyerek karşı çıktığı bilinmektedir (Vekî', II, 170).

Bazı hadis münekkitleri İsmâil b. Hammâd'ın Cehmiyye'den olduğunu ve güvenilir sayılmadığını belirtirken (Zehebî, I, 226; İbn Hacer, I, 399) İbn Adî, İsmâil ile babası Hammâd ve dedesi Ebû Hanîfe'nin hadis ehli olmadıklarını ve rivayette zayıf bulduklarını söyler (el-Kâmil, I, 308). Buna karşılık Sibt İbnü'l-Cevzî, İsmâil'in güvenilir (sika ve sadûk) bir kişi olduğunu, Hatîb el-Bağdâdî'den başka kimsenin onu kötülediğini belirtir ve Hatîb'in halku'l-Kur'an meselesinde İsmâil'den naklettiği söz hakkında, "Eğer bunu söylediği doğru ise bu bir takyidedir; zira Me'mûn bu sözü söylemesi için bizden (Hanefîler) zor kullanmadığı kimse bırakmamıştır" der (Safedî, IX, 111; İbn Hacer, I, 399). Ancak aynı bilgiyi Hatîb el-Bağdâdî'den önce İbn Adî'nin de naklettiği, İsmâil'in bu sözü görev aldığı günlerin daha başında, halku'l-Kur'an meselesinin gündeme gelmediği bir dönemde söylediği anlaşılmaktadır (İbn Hacer, I, 399).

Kaynaklarda İsmâil b. Hammâd'ın şu eserleri zikredilmektedir: *el-Câmi' fi'l-fıkıh* (Ebû Hanîfe'den naklettiği fikhî görüşleri derleyen bir eser olup Bişr b. Gıyâs tarafından rivayet edilmiştir), *er-Red 'ale'l-Kaderiyye, Risâle ile'l-Büstî, Kitâbü'l-İrcâ'* (Ebû Saîd el-Berdaî son eserini tenkit eden bir kitap yazmıştır).

BİBLİYOGRAFYA :

Vekî', *Ahbarü'l-kuḍât*, II, 167-170; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 165; İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 308; Hüseyn b. Ali es-Saymerî, *Ahbarü Ebi Hanîfe ve aşhâbih*, Haydarâbâd 1394/1974, s. 138-140; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VI, 243-245; XIII, 326; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, X, 181, 248-250; Zehebî, *Mizânü'l-'tidâl*, I, 226; Safedî, *el-Vâfi*, IX, 110-111; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍḍiyye*, I, 400-403; II, 646, 714; III, 366-367; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 398-399; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fi ṭabaḳâti'l-Hanefiyye*, Bağdâd 1962, s. 17-18; Temimî, *et-Ṭabaḳâtü's-seniyye*, II, 184-186; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 46.

HÜSEYİN KAYAPINAR

İSMÂİL b. İŞHAK

(bk. CEHDAMÎ).

İSMÂİL MA'ŞÛKÎ

(إسماعيل معشوقی)

(ö. 935/1529)

Bayramî-Melâmî tarikatına
mensup sûfî.

Aksaray'da doğdu. Bayramî-Melâmî kutbu Pîr Ali Aksarâyî'nin oğludur. Tarikat mensupları arasında aşk yolunda hayatını verdiği için Ma'şûkî, babası şeyh olduğu için Çelebi Şeyh, halk arasında ise genç ve güzel olduğundan Oğlan Şeyh diye tanınır.

Atâî'nin ifadesine göre İsmâil Ma'şûkî çok genç yaşta İstanbul'a giderek irşad faaliyetine başlamış, camilerdeki vaazları ilgiyle karşılanmış, halkın yanı sıra askerî kesimden de birçok kişi kendisine intisap etmiştir. Şahihyât türü sözleri halk arasında yayılan İsmâil Ma'şûkî'ye gösterilen bu ilgi bazı kimseleri rahatsız etmiş, bu kişiler genç şeyhin fitneye sebep olduğunu söyleyerek Sahn müderrisi Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'ye başvurmuşlar ve kendisinden onun katlinin sağlanmasını rica etmişler, neticede İsmâil Ma'şûkî, İstanbul'a geldikten bir yıl sonra 935'te (1529) Şeyhülislâm Kemalpaşazâde'nin fetvasıyla idam edilmiştir. Doğum tarihinin kaydedildiği tek kaynak olan Atâî onun 914'te (1508-1509) doğduğunu söyler. Bu durumda öldüğünde on dokuz-yirmi yaşlarında olduğu anlaşılmaktadır. Sarı Abdullah Efendi, La'fîzâde ve Müstakimzâde de 935 yılında on dokuz yaşında iken öldürüldüğünü kaydetmişlerdir.

Sarı Abdullah Efendi, Kanûnî Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi'nden dönerken Aksaray'a uğrayıp Pîr Ali'yi ziyaret ettiği sırada kendisine birçok mülk ve mezra